

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Het palet van schilderijenrestaurator Carol Pottasch

van Loon, A.; Stigter, S.

Publication date

2023

Document Version

Final published version

Published in

KM : vakinformatie voor beeldende kunstenaars en restauratoren

License

CC BY-NC-SA

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Loon, A., & Stigter, S. (2023). Het palet van schilderijenrestaurator Carol Pottasch. *KM : vakinformatie voor beeldende kunstenaars en restauratoren*, 126, 28-30.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

ANNELIES VAN LOON EN SANNEKE STIGTER **Elke kunstenaar, restaurator en decoratieschilder heeft een eigen palet en techniek om bepaalde effecten te bereiken. Schilderijenrestaurator Carol Pottasch onthult welk palet zij gebruikte voor het retoucheren van een paneel van Rogier van der Weyden.**

HET PALET VAN SCHILDERIJENRESTAURATOR

Carol Pottasch

Als schilderijenrestaurator bij het Mauritshuis heeft Carol Pottasch jarenlange ervaring met het behandelen en retoucheren van oude meesters. Zo werkte zij aan schilderijen van Adriaen Coorte, Jan Steen, Rembrandt van Rijn en Johannes Vermeer. Recent werkte ze aan een groot eikenhouten paneel van Rogier van der Weyden, *De bewening van Christus* (1460-1464).¹ (afb. 1)

Na het afnemen van vergeelde vernis, verkleurde retouches en mogelijk overschilderingen, bevindt het schilderij zich in een zogenaemde *stripped state*. Het is in zijn meest kwetsbare toestand, en laat zien wat nog origineel is. Alle beschadigingen liggen bloot. Daarna volgt een zorgvuldig proces van opbouwen om het schilderij weer toonbaar te maken. Een nieuw vernis moet de

kleuren opnieuw verzadigen en de originele verf tegen stof en andere invloeden van buitenaf beschermen. De beschadigingen in de originele verf worden gevuld tot een fractie onder het niveau van de beeldlaag, en vervolgens wordt de vulling ingekleurd om de voorstelling weer leesbaar te maken. Dit laatste proces wordt retoucheren genoemd. Het gebeurt met materialen die reversibel zijn, dat wil zeggen dat ze ook weer makkelijk verwijderd moeten kunnen worden zonder de originele verf te beschadigen. Ook moet een retouche stabiel zijn en niet anders verkleuren dan de originele laag. Dit betekent dat een olieverfschilderij niet wordt geretoucheerd met olieverf en dezelfde pigmenten als in het schilderij, zoals vaak wordt gedacht. Olieverf is niet goed reversibel en donkert na. Ook veel

historische pigmenten verkleuren snel. Of ze zijn giftig, zoals loodtingeel en vermiljoen. Daarom wordt gekozen voor moderne varianten (zie toelichting bij foto op pagina 30).

Voor het paneel van Rogier van der Weyden werkte Carol met losse pigment poeders. 'Die meng ik op een palet met een synthetische hars (in dit geval Mowilith 20, een polyvinylacetaat hars) en oplosmiddel (in dit geval ethanol) tot retoucheerverf', licht Carol toe. 'Hele kleine beschadigingen kun je met een paar stipjes verf al integreren, maar grotere lacunes bouw ik meestal in meerdere laagjes op. Niet meer dan drie pigmenten bij elkaar in één verflaag, anders wordt de kleur dof.' Met een dun langharig penseel, dat in de opgeloste hars is gedoopt,

Eerder in kM

■ kM 123 De illusie van de retouche, Ella Hendriks, pp 12-15.

Foto's

1 Restaurator Carol Pottasch retoucheert *De beweging van Christus* van Rogier van der Weyden in het restauratieatelier van het Mauritshuis.

1

worden enkele korrels opgepakt en uitgestreken op een blok met paletpapier. (afb. 1) Daarop wordt overtollig bindmiddel afgegrepen en de verf gemengd of verdund voor de juiste kleur, waarmee de gevulde lacunes vervolgens worden geretoucheerd. In een diamantdoos zitten 23 verschillende pigmenten met elk unieke eigenschappen qua kleur, transparantie en dekking, die allemaal zijn gebruikt om de *De beweging* onzichtbaar te herstellen. Het schilderij is inmiddels terug op zaal, waar bezoekers de oorspronkelijk heldere en stralende kleuren weer kunnen bewonderen.

Olieverf is niet goed reversibel en donkert na

Noten

1 *De beweging van Christus* werd in 2018 voor de ogen van de bezoekers in het Mauritshuis op zaal geres taureerd door Carol Pottasch en Lieve d'Hont. Zie ook: <https://youtu.be/-2j1sBjwIA>

2 Zie pigment nr. 8. Spritfarben van Kremer zijn metaalcomplex kleurstoffen verkrijgbaar in vier basiskleuren, die goed oplosbaar zijn in de meeste organische oplosmiddelen en zeer intensief van kleur zijn. Zie: <https://www.kremer-pigmente.com/elements/resources/products/files/94000-94030.pdf>

3 Zie pigment nr. 14. Twee verschillende blauwe pigmenten die er bij daglicht hetzelfde uitzien, kunnen heel anders tonen bij kunstlicht. Dit optische verschijnsel heet metametamerisme. In mindere mate moet hier ook bij groen mee worden rekening gehouden. Zie: Sarah Staniforth, 'Retouching and Colour Matching: The Restorer and Metamerism', *Studies in Conservation*, 30.3 (Aug., 1985): 101-111. <https://doi.org/10.2307/1505925>

Diamantdoos met losse pigmenten en toelichting per pigment.

- 1**
Cadmiumgeel citroen
Dekkend. Precies de goede kleur om loodtingeel na te bootsen.
- 2**
Cadmiumgeel middel
Dekkend. Gebruikt om groen te maken in combinatie met zwart en gele oker.
- 3**
Cadmiumoranje
Dekkend. Eén korreltje is genoeg om een te koele retouche warmer te maken.
- 4**
Cadmiumrood
Dekkend. Gebruikt voor rode partijen met vermiljoen.
- 5**
Engels rood
Een synthetisch ijzeroxide. Transparant. Gebruikt voor draperieën en gezichten.
- 6**
Alizarine
Een synthetische rode lak. Carol gebruikt liever Engels rood om transparant rode lakken na te bootsen, of soms in combinatie voor de juiste rode tint.
- 7**
Ivoorzwart
Schevenings Zwart. Heel diep zwart. Andere zwarten, zoals rankenzwart of beenderzwart, zijn vaak te grijs of te bruin.
- 8**
Spinel zwart
Een nog dieper zwart dan ivoorzwart. Is zelfs deze zwart niet donker genoeg, dan mengt Carol er wat rode *Spritzfarben* bij.²
- 9 16**
Gele oker
Dekkend. Twee varianten.
- 10**
Indisch geel imitatie
Een geel organisch pigment. Transparantie niet optimaal.
- 11 12**
Synthetische ultramarijn
In twee varianten, licht en middel. Gebruikt om het natuurlijke ultramarijn in o.a. Maria's draperie te imiteren.
- 13**
Kobaltblauw
Helpt het mangaanblauw iets donkerder te maken.
- 14**
Mangaanblauw
Van Verfmolen De Kat. Niet meer verkrijgbaar, dus Carol is hier heel zuinig op. Gebruikt voor de lucht en draperieën. De tint komt goed overeen met het originele azuriet, en geen last van metamerisme.³
- 15 19 20**
Rauwe omber
In drie varianten: een lichte, een groenige en een bruine.
- 21**
Gebrande omber
Warmer dan ongebrand.
- 17 18**
Rauwe & gebrande Sienna
Transparante aardpigmenten.
- 22**
Titaanwit
De rutiel vorm is stabiel.
- 23**
Titaanwit buff
In retouches van 'De Bewening' is weinig wit gebruikt. Voor het op kleurtoon brengen gebruikte Carol voornamelijk aardkleuren en zwart.

